

Από τότε που θυμάμαι τον εαυτό μου –ή έστω το πρώτο πολιτικό μου ζύπνημα - η λέξη δημοκρατία σημαίνει ιδίως εκλογές και κόμματα. Τρία μάλιστα από αυτά με το ίδιο όνομα από τότε, στα τέλη της δεκαετίας του 70. Για τη γενιά μου και όχι μόνο, το πολιτικό σύστημα είναι συνυφασμένο με λίγο-πολύ σταθερούς και πανταχού παρόντες κομματικούς σχηματισμούς. Έστω και εάν η ύπαρξή τους δεν είναι, θεωρητικά τουλάχιστον, αναγκαία στο φιλελεύθερο δημοκρατικό πολίτευμα το οποίο αναγνωρίζει τα πρόσωπα του υποψηφίου και του εκλογέα έξω από τα πολιτικά τους κελύφη. Αυτή η αντίφαση –το μη αναγκαίο που μεταγενέστερα κατέστη αυτονόητο- εξηγεί ίσως και την περιθωριακή αναφορά των κομμάτων στο Σύνταγμα του 1975, στο άρθρο 29¹. Μία άλλη εξήγηση για τη λακωνικότητα του συνταγματικού κειμένου βρίσκεται εξ αντιδιαστολής στα χουντικά συντάγματα του 1968 και του 1973 τα οποία περιείχαν αναλυτικές ρυθμίσεις, υπάγοντας την ίδρυση και τη λειτουργία των κομμάτων υπό τον έλεγχο ενός Συνταγματικού δικαστηρίου με εξουσία διάλυσής τους. Ο συντακτικός νομοθέτης της μεταπολίτευσης –είναι κατανοητό- επιλέγει εντελώς διαφορετικό δρόμο: κατοχυρώνει το θεσμό δίνοντας έμφαση στην *ελεύθερη λειτουργία* του, έξω από κάθε είδους *κηδεμονία* αλλά και εποπτεία: για να συσταθεί και να κατέβει στις εκλογές, αρκεί η απλή δήλωση ότι το κόμμα δεν αποσκοπεί στη βίαιη κατάληψη της εξουσίας χωρίς να προβλέπεται ο παραμικρός έλεγχος για την ειλικρίνειά της.

Από τότε άλλαξαν πολλά. Για το κομματικό φαινόμενο όμως δύο είναι τα κοινά σημεία αναφοράς: Πρώτον, -και πάντως μέχρι να αρχίσει η κρίση- η παγίωση των πολιτικών σχημάτων, ιδίως τη μακρά περίοδο στην οποία κυριαρχεί το δίπολο Νέα Δημοκρατία – Πασοκ. Δεύτερον, η διαρκής ενίσχυση του ρόλου των κομμάτων στη λειτουργία, όχι μόνο του πολιτεύματος αλλά και των κρατικών θεσμών. Θα ήταν παραπλανητικό να περιγράψει κανείς τα κόμματα ως απλές ενώσεις προσώπων που δημιουργούνται και παραμένουν στην κοινωνία των πολιτών, λειτουργώντας μόνο ως δίαυλοι της εκλογικής διαδικασίας. Στην πορεία υπερέβησαν το ρόλο του *διαμεσολαβητή* μεταξύ κοινωνίας και κράτους για να διεκδικήσουν ευθεία άσκηση της κρατικής εξουσίας, υποκαθιστώντας ή αλλοιώνοντας αντίστοιχα τα πολιτειακά όργανα. Διακομματικές επιτροπές κατά τη σύναψη μεγάλων δημοσίων συμβάσεων, πρόβλεψη στο νόμο ότι τα μέλη ανεξάρτητης αρχής (το ΕΣΡ το 1993) ορίζονται από τα τέσσερα πρώτα σε αριθμό βουλευτών κόμματα, γενικότερα, προσαρμογή των κανόνων του κοινοβουλευτισμού στις απαιτήσεις της κομματικής πειθαρχίας και μέσω αυτών, έλεγχος στη στελέχωση της ανώτατης δημόσιας διοίκησης. Μήπως και η πρόσφατη νομοθετική πρόβλεψη να υποβάλλονται οι δικαστικοί λειτουργοί που είναι υποψήφιοι για την κατάληψη θέσεων στην ηγεσία της Δικαιοσύνης σε ακρόαση στη Βουλή αντί να επιλέγονται ευθέως από το Υπουργικό Συμβούλιο όπως το προβλέπει ρητά η συνταγματική διάταξη, δεν αλλοιώνει τελικά το σκοπό της τελευταίας στο όνομα ενός επιδιωκόμενου διακομματικού *consensus* το οποίο διεκδικεί τη θέση μιας νέας συνθήκης του πολιτεύματος; Ορθά επομένως η ελληνική συνταγματική θεωρία κάνει λόγο για *κομματοκρατία* στο ελληνικό πολιτικό σύστημα.

Ο *θεσμικός επεκτατισμός* του κομματικού φαινομένου αποτυπώνεται στη συνταγματική αναθεώρηση του 2001. Τα κόμματα παραμένουν μεν ανέλεγκτα ως προς τους σκοπούς και την εσωτερική τους λειτουργία –διατηρώντας εν πολλοίς παλαιοκομματικές, αυταρχικές και εν τέλει πελατειακές δομές- αποκτούν όμως «δικαίωμα» -αυτό τον όρο χρησιμοποιεί ο αναθεωρητικός νομοθέτης- στην

---

¹ Το Σύνταγμα του 1856/1911/1952 δεν αναφερόταν ευθέως στα κόμματα.

οικονομική τους ενίσχυση, όχι μόνο για τις εκλογικές αλλά και για τις λειτουργικές τους δαπάνες, άρα για την καθημερινή τους δράση. Ποια καλύτερη αναγνώριση της σημασίας τους και του εναγκαλισμού τους με το κράτος; Τη δεκαετία στην οποία πληθαίνουν οι φωνές για ιδιωτικοποίηση ορισμένων κρατικών δράσεων, τα κόμματα κατά κάποιον τρόπο «κρατικοποιούν» την οικονομική τους υπόσταση, αποκτώντας δημόσιους πόρους που υπερβαίνουν το 1/1000 του προϋπολογισμού. Το ύψος της χρηματοδότησης ανατίθεται από το Σύνταγμα στον κοινό νομοθέτη, όπως και τα ζητήματα της οριοθέτησης των εκλογικών δαπανών, της εκλογικής προβολής εν γένει -με τη θέσπιση κυρώσεων που μπορεί να φτάνουν μέχρι την έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα- και του ελέγχου πάνω στα οικονομικά και την εκλογική συμπεριφορά των κομμάτων από «ειδικό όργανο» που περιλαμβάνει, όχι αναγκαστικά κατά πλειοψηφία, ανώτατους δικαστικούς. Κοντολογίς, με έναυσμα τη χρηματοδότηση και τον εκλογικό αγώνα, το Σύνταγμα αφενός περιλαμβάνει εκτενέστερες διατάξεις για τα κόμματα, αφετέρου αναφέρεται για πρώτη φορά σε μηχανισμό ελέγχου ως προς τη νομιμότητα της δράσης τους.

Ωστόσο, η εφαρμογή των διατάξεων αυτών, τελώντας υπό την επιφύλαξη του νόμου –πρόκειται για το ν. 3023/2002 όπως ισχύει σχεδόν अपαράλλακτος έως και σήμερα- μπορεί μεν να εξευγένισε τα εκλογικά ήθη, απέδειξε ωστόσο ότι η όποια εποπτεία υπήρξε προσχηματική. Ακόμη χειρότερα, στην όψιμη φάση της μεταπολίτευσης, *το κομματικό φαινόμενο μεταλλάσσει το δικομματισμό σε καρτέλ περισσότερων κομμάτων*. Οι ρυθμίσεις για την κατανομή της χρηματοδότησης και του δωρεάν ραδιοτηλεοπτικού χρόνου είναι στο σημείο αυτό χαρακτηριστικές και αποσκοπούν, όπως σε κάθε καρτέλ, στην εδραίωση των υφισταμένων παικτών και στην αποφυγή του δυνητικού ανταγωνισμού με αρκετό άρωμα παράνομης κρατικής ενίσχυσης. Η εφαρμογή της αναλογικής ισότητας με εύλογα εκ πρώτοις όψεως κριτήρια –αριθμό ψήφων στις προηγούμενες εκλογές- σε συνάρτηση με τους αυστηρούς περιορισμούς στην ιδιωτική χρηματοδότηση και την πλήρη απαγόρευση αγοράς τηλεοπτικού χρόνου, καταντά μεροληπτική, με την τελική ανοχή του Συμβουλίου της Επικρατείας, καταλείποντας στα νεοεμφανιζόμενα σχήματα πόρους και τηλεοπτικό χρόνο σε συμβολικές και προδήλως ανεπαρκείς ποσότητες. Δεν είναι τυχαίο ότι η μοναδική νομοθετική πρωτοβουλία για αλλαγή του καρτελικού αυτού *status quo* –το νομοσχέδιο Ραγκούση το οποίο μείωνε την κρατική χρηματοδότηση, διευκόλυνε την επώνυμη ιδιωτική χρηματοδότηση, απαγόρευσε τον τραπεζικό δανεισμό των κομμάτων και υπήγαγε τα ζητήματα στον έλεγχο οργάνου αποτελούμενο κατά πλειοψηφία από δικαστές- ουδέποτε προχώρησε.

Αυτή είναι η κατάσταση σήμερα και σίγουρα χρήζει βελτίωσης. Μοιραία, η *επανεξέταση της συνταγματικής μεταχείρισης των κομμάτων*, με γενναίες παρεμβάσεις στο άρθρο 29 δεν μπορεί να λείπει από την ατζέντα κάθε συζήτησης για συνταγματική αναθεώρηση. Προς ποια όμως κατεύθυνση; Και πόσο ρεαλιστικό είναι να ελπίζει κανείς ότι οι όποιες τομές όντως θα περάσουν και θα εφαρμοστούν στην πράξη;

Μία σκέψη θα ήταν, ενόψει της ενίσχυσης του ρόλου των κομμάτων, *να ενισχυθούν αντίστοιχα οι συνταγματικές προϋποθέσεις για την οργάνωση και τη λειτουργία τους καθώς και ο έλεγχος για την τήρηση των προϋποθέσεων αυτών*. Το ζήτημα απέκτησε επικαιρότητα λόγω της Χρυσής Αυγής και τα περί συνταγματικού τόξου, την ανάγκη δηλαδή να πιστοποιείται η προσήλωση των κομμάτων στους δημοκρατικούς θεσμούς. Πρόκειται όμως για την ορατή μόνο όψη του παγόβουνου. Πιο σημαντικό για το

σύγχρονο κράτος δικαίου, και από αυτό ακόμη το ιδεολογικό στίγμα ενός κόμματος αποδεικνύεται η εσωτερική του δομή και λειτουργία. Εάν υπάρξει *εσωκομματική δημοκρατία* και διαφανείς διαδικασίες σχηματισμού πολιτικής, επιλογής μορφών δράσης και ανάδειξης υποψηφίων -οι οποίοι δεν θα εξαρτώνται από τις βουλές του εκάστοτε αρχηγού με κίνδυνο να διαγραφούν ανά πάσα στιγμή- ορισμένες από τις παθολογίες της κομματοκρατίας θα μετριαστούν και το πολιτικό σύστημα θα εκσυγχρονισθεί σημαντικά, επιτρέποντας αντίστοιχα και τον εκσυγχρονισμό των δημόσιων θεσμών. Αυτό είναι, εξάλλου, το δίδαγμα της Ευρώπης: η βελτίωση των κομματικών δομών αποτελεί το αντιστάθμισμα της παγίωσης των πολιτικών σχημάτων, το αντίβαρο της ενισχυμένης πλέον παρουσίας τους στα δημόσια πράγματα και το υποκατάστατο του ελλείμματος δημοκρατίας το οποίο δημιουργείται από την μεταφορά των λαμβανομένων αποφάσεων από τα πολιτειακά όργανα στα κομματικά γραφεία.

Η παραπάνω προσέγγιση είναι σίγουρα ελκυστική. Θα αποτελούσε δε, μείζονα συνταγματική αλλαγή, μεταβάλλοντας εντελώς την οπτική του συντακτικού νομοθέτη του 1975 και εισάγοντας *παρεμβατικά, ίσως πατερναλιστικά, στοιχεία στη νομική μεταχείριση του κομματικού φαινομένου*. Σίγουρα οι εποχές έχουν αλλάξει και δεν υπάρχουν πλέον νωπές οι μνήμες της χούντας που ήθελε να χειραγωγήσει τα κόμματα με τα δικά της συντάγματα. Και πάλι όμως, η θέσπιση αυστηρότερων κανόνων δεν θα είναι χωρίς προβλήματα. Ποιος θα είναι ο ασκών την εποπτεία με εξουσία τιμωρίας ή και διάλυσης ενός κόμματος; Ο δικαστής; Μέχρι τώρα το ΣτΕ και ο ΑΠ, νίπτουν τας χείρας τους όταν καλούνται να οριοθετήσουν τη δράση των κομμάτων, «καθεστωτικών» και μη ή να ελέγξουν τη συνταγματικότητα των διατάξεων που σημαδεύουν την τράπουλα υπέρ των υφιστάμενων κομμάτων στα ζητήματα της οικονομικής ενίσχυσης και της τηλεοπτικής προβολής. Μήπως λοιπόν η συγκεκριμένη θεματολογία βάζει από την πίσω πόρτα τη συζήτηση για ένα Συνταγματικό Δικαστήριο; Το οποίο, αν συγκροτηθεί, προφανώς θα στελεχώνεται με επιλογές δια-κομματικές, δηλαδή κομματικές σε υπερθετικό βαθμό. Γενικότερα, *πόσο ρεαλιστικό είναι να αναμένει κανείς ότι η αναθεωρητική διαδικασία, η οποία ελέγχεται σχεδόν αποκλειστικά από τη Βουλή, η οποία με τη σειρά της ελέγχεται σχεδόν αποκλειστικά από τα καρτελικά κόμματα, θα οδηγήσει σε αποδοκιμασία του συγκεκριμένου status quo*; Κοντολογίς, η εσωκομματική δημοκρατία αποτελεί όντως ζητούμενο, πλην όμως δεν είναι, ούτε πανάκεια, ούτε το εύκολο προϊόν μίας αναθεωρητικής διαδικασίας. Ακόμη περισσότερο, δεν θέτει όρια στον κομματικό ιμπεριαλισμό ο οποίος διεκδικεί το *Lebensraum* του μέσα στο ίδιο το κράτος, ίσως μάλιστα να τον νομιμοποιεί.

Σε κάθε περίπτωση, η προβληματική για τον οργανωτικό εκσυγχρονισμό της κομματικής δράσης δεν είναι η μόνη κρίσιμη. Σε μία Χώρα η οποία βιώνει πρωτοφανή κρίση, εν πολλοίς και πολιτική, προτεραιότητα θα πρέπει να αποτελεί *το άνοιγμα της αγοράς πολιτικών ιδεών* – για όσους σοκάρονται από τη λέξη, ας θυμηθούν τι ήταν η Αγορά στην αρχαιότητα- και όχι η απλή ανακαίνιση των υφιστάμενων «μαγαζιών». Με άλλα λόγια, το σπάσιμο του καρτέλ, ώστε οι νεότεροι πολίτες/ψηφοφόροι να μη γυρίζουν την πλάτη τους στην πολιτική και ο «Κανένας» - όχι ως άλλη ονομασία του Οδυσσέα αλλά ως προσωποποίηση της πολιτικής απελπισίας- να μη λαμβάνει τόσο μεγάλα ποσοστά στις δημοσκοπήσεις. Γιατί το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας που διαπιστώνεται στην Ελλάδα δεν αφορά μόνο την οικονομία. Για να καλυφθεί το έλλειμμα αυτό χρειάζεται δικαιότερη πρόσβαση των νεοεισερχομένων πολιτικών σχημάτων στη χρηματοδότηση και στον τηλεοπτικό

χρόνο –ενδεχομένως με χαλάρωση των περιορισμών στην οικονομική ενίσχυση και την προβολή με ιδιωτικά μέσα, χωρίς όμως τις υπερβολές των Αμερικανών- μάλλον και αλλαγή του εκλογικού συστήματος. Μόνο που δεν βλέπω το πώς θα γίνει αυτό, όταν ο δικαστής που καλείται να ερμηνεύσει το ισχύον Σύνταγμα έχει αποδειχθεί τόσο ανεκτικός στις μέχρι σήμερα αγκυλώσεις και όταν η αναθεωρητική διαδικασία ελέγχεται από εκείνους που θα είχαν τόσα να χάσουν από την ενίσχυση του πολιτικού ανταγωνισμού.